

بررسی مشکلات دانش آموزان در دیکته از جمله املاء حروف هم آوا

فاطمه چنانی^۱، آمنه اریحی^۲، فاطمه اعرابی^۳، عاطفه امان پور^۴

^۱ دکترای زبان و ادبیات فارسی، مدرس دانشگاه های فرهنگیان استان خوزستان.

^۲ دانشجوی کارشناسی دانشگاه فرهنگیان اهواز، پردیس فاطمه الزهرا س

^۳ دانشجوی کارشناسی دانشگاه فرهنگیان اهواز، پردیس فاطمه الزهرا س

^۴ دانشجوی کارشناسی دانشگاه فرهنگیان اهواز، پردیس فاطمه الزهرا س

چکیده

درس املاء یکی از درس های مهم در مقطع ابتدایی محسوب می شود. مهارت املانویسی به معنی توانایی جانشین کردن صحیح صورت نوشتاری حروف، کلمات و جمله ها به جای صورت آوایی آنهاست. دانش آموزان باید به این مهارت دست یابند تا بتوانند به خوبی بین صورت تلفظی کلمه ها و حروف سازنده آنها پیوند مناسبی برقرار کنند. در مقاله نتیجه گیری شد که مشکلات دانش آموزان در درس دیکته نویسی به ویژه در املاء حروف هم آوا اغلب ناشی از ضعف حافظه دیداری است. این مقاله که با روش توصیفی و تحلیلی و بر مبنای مطالعات کتابخانه ای صورت گرفته است بر آن است که به تعدادی راه کار جهت حل این مشکل اشاره شده است.

واژه های کلیدی: املاء، حروف هم آوا، تلفظ حروف، اختلالات دیکته

مقدمه

اهمیت نوشتن و نیاز به درست نویسی برای همه روشن است. به همین دلیل ما سعی می‌کنیم از ابتدا به کودکانمان درست-نویسی را آموزش دهیم. نوشتن به زبان فارسی که دارای حروف هم آوا است سختی‌های خاص خود را دارد. کلمات هم آوا، کلماتی هستند که از لحاظ تولید آوا و تلفظ یکسان‌اند، ولی از لحاظ نوشتاری متفاوت می‌باشند. این حروف، از آن دسته حروف دشواری هستند که معمولاً دانش‌آموزان را در املا با چالش مواجه می‌کنند. با توجه به این که دانش‌آموزان مقطع اول ابتدایی در آموزش حروف هم آوا دچار مشکل می‌شوند؛ در این پژوهش سعی داریم به علل اصلی این گونه خطاها پی ببریم و راهکارهایی را برای بهبود آنها ارائه دهیم و روش اجرای این پروژه کتابخانه‌ای است.

بیان مسئله

درس املاء یکی از درس‌های مهم در مقطع ابتدایی محسوب می‌شود. وقتی دانش‌آموزی در درس املاء ضعیف باشد ناخودآگاه درس‌های دیگر را نیز تحت تاثیر قرار می‌دهد و نمی‌تواند در دروس کتبی علی‌رغم اینکه درس را خوب فهمیده است، فهم خود را به صورت نوشته بیان کند. دانش‌آموزانی که در درس املاء ضعیف هستند از طرف همکلاسی‌ها و افراد مختلف مورد سرزنش قرار می‌گیرند و باورشان می‌شود که دیگر ناتوان هستند و همین فکر باعث می‌شود انگیزه خود را از دست بدهند و چه بسا به خاطر این ضعف مدرسه را برای همیشه ترک کنند و نتوانند به مقاطع بالاتر برسند. دانش‌آموزی که در درس املاء ضعیف است در خواندن هم ضعیف است؛ بنابراین با حل مشکل املاء می‌توان بسیاری از مشکلات دیگر دانش‌آموز را حل کرد. (برومند، ۱۳۹۸: ۹۴)

واژه املاء

املاء لغتی است عربی و از مصدر افعال. املاء در لغت به معنی پر کردن، برسر جمع گفتن، تقریر مطلبی تا دیگری آن را بنویسد آمده است. کلمه املاء را بنا به تداول معمول دیکته هم می‌گویند که ریشه لاتین آن فرانسوی است و به معنای مطلبی که کسی املاء کند و دیگری بنویسد آمده است. در زبان فارسی کلمه‌ای معادل املاء و دیکته نداریم، ولی می‌توانیم، از بر نویسی یا گفتارنویسی را جایگزین آن کنیم که منظور این است که شخص گفته‌های دیگران را بدون دیدن آن کلمات، بنویسد. نارسانویسی یا غلط‌نویسی یکی از مباحثی است که در ناتوانی‌های یادگیری مورد توجه قرار دارد. تعریف این واژه چنین آمده است: به ناتوانی در نوشتن املاهای صحیح کلمات با اتکا بر حافظه، نادرست‌نویسی یا غلط‌نویسی می‌گویند. (برومند، ۱۳۹۸: ۹۵)

مشکلات املائی و نحوه رفع آنها

مشکلاتی که هنگام گفتن املاء ممکن است ایجاد شود:

- ۱- زمان کم برای تدریس و آموزش املاء
- ۲- اضطراب دانش‌آموز هنگام نوشتن املاء
- ۳- عدم شناخت حروف و صداها
- ۴- جا انداختن کلمه که ممکن است ناشی از علل مختلف باشد.
- ۵- جا انداختن حروف که با تلفظ صحیح معلم و تاکید بر روی صدای جا انداخته شده قابل حل است.

- ۶- بجه‌ها چیزی که تلفظ می‌کنند می‌نویسند به همین دلیل توصیه می‌شود هنگام نوشتن املاء به لب‌های معلم نگاه کنند.
- ۷- رعایت نکردن صامت‌ها و مصوت‌ها، در این رابطه بخش کردن و با فاصله خواندن بخش‌ها کاهش داده می‌شود. (برومند، ۱۳۹۸: ۹۷)

گزینش‌های املائی

در زبان فارسی حروفی هستند که دارای واج یکسان که غالباً دانش‌آموزان در حین نوشتن واژه‌هایی که دارای چنین واج‌هایی هستند، دچار مشکل شده و مرتکب غلط املائی می‌شوند. علاوه بر آن بعضی از حروف مانند «همزه»، دارای شکل‌های آغازی، میانی و پایانی هستند که گاه دانش‌آموزان با کاربرد درست آنها آشنایی کامل ندارند. این حروف با واج مشترک ۶ دسته هستند که عبارتند از:

- ۱- واج /ع/، /ا/، /ء/
- ۲- واج /ت/، /ط/
- ۳- واج /ح/، /ه/
- ۴- واج /ز/، /ظ/، /ض/، /ذ/
- ۵- واج /س/، /ص/، /ث/
- ۶- واج /ق/، /غ/

برای رفع این مشکلات راه‌های گوناگونی وجود دارد از قبیل:

- الف) ساده‌ترین روش، دیدن شکل صحیح کلمات است. چنانچه ما اولین بار کلمات «یأس، وسعد» با همین املا دیده‌ایم و آن‌ها را با نوشتن تمرین کرده‌ایم؛ در نتیجه چشم ما با شکل درست این کلمات آشنا شده است.
- ب) دومین راه شناخت، هم ریشه و هم خانواده بودن برخی از کلمات است. بنابراین ما کلمات الفت» و «عابد» رانیز صحیح می‌نویسیم؛ چون آموخته‌ایم که به ترتیب این دو با «الف» و «عبد» هم خانواده هستند.
- پ) راه سوم، توجه به معنای کلمات است. چنانچه در جمله‌ی «آن حادثه‌ی الیم و دردناک اتفاق افتاد. می‌دانیم الیم» با «دردناک» هم معنی است؛ بنابراین ربطی به کلمه «علیم، به معنی دانایی» ندارد. (رعیت، ۱۳۹۷: ۶)

تلفظ صحیح حروف

یکی از راه‌های درست نویسی حروف هم آوا آشنایی با تفاوت‌های تلفظی آنها است اگرچه این حروف تقریباً هم صدا هستند با این حال تفاوت‌هایی در تلفظ خود دارند آشنایی با این تفاوت‌های نامحسوس در تلفظ حروف و کلمات سبب تقویت املا نویسی می‌شود.

تلفظ حروف هم مخرج ث ذ ظ

حرف ث:

از تماس سر زبان با لبه‌ی دندان‌های پیشین - جلو- بالا، همراه با حالت دمیدگی ادا می‌شود. (باید دقت کرد که در تلفظ حرف ثاء، صدای «سوت» تولید نشود.) مثل ثواب.

حالت دمیدگی: هنگامی که زبان با لبه‌ی دندان‌های جلو (پیشین) بالا تماس پیدا می‌کند باید همزمان هوای داخل دهان را به بیرون هدایت کنیم که به این حالت «دمیدگی» می‌گوییم.

حرف ذ:

ذال همانند ثاء تلفظ می‌شود با این تفاوت که حالت دمیدگی در آن کمتر می‌باشد
{خیلی نازک و کم حجم تلفظ می‌شود و نوک زبان و سرزبان، به پایین-نوک-دندان‌های جلوی بالا برخورد می‌کند و سریعاً برمی‌گردد}.

حرف ظ:

- این حرف، دقیقاً مانند حرف «ذ» از تماس نوک زبان و سر دندان‌های آرواره بالا ایجاد می‌شود؛ با این تفاوت که صدا در حرف «ظاء» درشت و پرحجم می‌گردد.

- حرف «ح»:

این حرف با گرفتگی خاصی در حلق ایجاد می‌شود؛ مانند کسی که بخواهد مثلاً پوست تخمه‌ای را که در حلق گیر کرده، با فشار هوا خارج کند!

- حرف «ذ»: مانند حرف «ثاء» از نوک زبان و دندان‌های بالا و با صدای نازک و کم‌حجم تلفظ می‌شود.

- حرف «ص»: مانند حرف «س» تلفظ می‌شود؛ فقط به همراه آن، صدا پرحجم و درشت می‌گردد. هنگام تلفظ این حرف نباید صدای سوت شنیده شود.

- حرف «ض»: حرف «ضاد» از تماس کناره زبان با دندان‌های آسیای بالا از هر طرف که مقدور باشد - و با صدای پرحجم و درشت تلفظ می‌شود.

- حرف «ط»: این نیز مانند حرف «ت» تلفظ می‌شود؛ با این تفاوت که صدای آن درشت و پرحجم است. حرف «ط» قوی‌ترین حرف زبان عربی به حساب می‌آید.

- حرف «ع»: از میان حلق و به صورت نرم تلفظ می‌شود و گویی صدا «کش» می‌آید! باید دقت داشت که حرف «ع» مفخم و پرحجم ادا نشود. فرقی بین اول، وسط و آخر کلمه در تلفظ این حرف نیست. حرف عین قدری سست و ضعیف بدون درشتی و استعلا تلفظ می‌شود.

- حرف «غ»: این حرف هم از همان محل تلفظ «خ» یعنی از ناحیه حلق تلفظ می‌شود، ولی صدای آن نرم و کشیده و دنباله‌دار و البته درشت است و حالت خراش و خشونت حرف «خاء» را ندارد.

- حرف «و»: برای تلفظ این حرف، نباید مثل صدای فارسی آن، دندان‌های بالا بر لب پایین مماس گردد، بلکه در ادای این حرف، لب‌ها به حالت «غنچه» درآمده، صدای «و» از میان دو لب خارج می‌شود. باید دقت داشت که حرف «و» نازک شود.

انواع اختلالات دیکته نویسی

از جمله اختلالات دیکته‌نویسی می‌توان به مواردی چون حافظه دیداری، تمیز دیداری، حافظه توالی، حساسیت شنوایی، آموزشی، دقت، حافظه شنیداری، نارسا نویسی، وارونه‌نویسی، قرینه‌نویسی اشاره کرد (رحیم شبانی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۲). اشکال در حافظه بینایی مربوط به مواردی می‌شود که کودک شکل صحیح واج مورد نظر را در کلمه‌ی خاص فراموش می‌کند. البته این اشتباهات عمدتاً زمانی رخ می‌دهد که برای یک واج چندین نویسه داریم. مثلاً به جای /ح/ در واژه‌ی حوله،

حرف /ه/ را می‌نویسد. اشتباهات مربوط به حافظه توالی بینایی است که دانش‌آموز قادر به حفظ کردن توالی صداها نیست و لذا جایگاه دو حرف و یابیشتر را در کلمه جا بجا میکند، مثلاً کلمه /داراب/ را /راداب/ مینویسد. در اشتباهات امالیی ناشی از حساسیت شنوایی، کودک در نوشتن واجها با جایگاه تولید نزدیک به هم دچار مشکل می‌شود. مثلاً به جای حرف ن « در واژه‌های /پنبه/ و /زنبور/ حرف م « را می‌نویسد. خطاهای آموزشی که به ویژه در نوشتن استثناات زبان فارسی به چشم می‌خورد مثالاً به جای واژه‌های /خوراک/ و /خروس/ به ترتیب واژه‌های /خراک/ و /خوروس/ را می‌نویسد، ناشی از آموزش نادرست دانش‌آموز است. خطاهای ناشی از دقت در تعداد دندانها، سرکش حروف و یا تعداد نقطه‌ها رخ می‌دهند؛ در این حالت واژه‌های /رشته/ و /گندم/ به صورت /رسته/ و /گندم/ نوشته می‌شوند. در اشکالات مربوط به نارسانویسی، دانش‌آموز شکل صحیح حروف را بازیابی می‌کند اما به این گونه نوید که مفهوم نیست. در این دسته‌بندی وارونه‌نویسی و قرینه‌نویسی نیز وجود دارد که در اولی کودک کلمه را نسبت به محور افقی و در دومی کلمه را نسبت به محور عمودی معکوس می‌نویسد. (ملکی، ۱۴۰۰: ۹).

روش‌های درمان

به اعتقاد تبریزی برنامه‌های که توسط مربی یا درمانگر پس از تجزیه و تحلیل و دسته‌بندی نوع غلط‌های دیکته‌ی دانش‌آموز طراحی می‌شود شامل دو بخش خواهد بود: بخش اول در خصوص درمان‌های مبنایی و یادگیری و انجام تمرین‌هایی به منظور تحقق آن دسته از توانایی‌های ذهنی مغز است که به علت درگیر نشدن و تجربه‌ی کم در سطح پایین قرار دارند و بخش دوم انجام فعالیت‌های خاص برای غلبه بر نوع مشکلاتی است که در نوشتن دیکته مشاهده می‌شوند. (ملکی، ۱۴۰۰: ۱۰).

انجام فعالیت‌های خاص برای غلبه بر مشکلات دیکته نویسی

غلط‌های دیکته از یک نوع نیستند، لذا در ابتدا باید آنها را طبقه‌بندی کنیم و سپس برای هر کدام از انواع غلط‌ها راهکار خاصی ارائه بدهیم. انواع اختلالات دیکته‌نویسی در قسمت فوق اشاره شد؛ در این بخش جهت ترمیم، درمان و تقویت غلط‌های امالیی از نوع ضعف حافظه‌ی دیداری که در آن کودک به خوبی قادر نیست تصویر حرف مورد نظر را در کلمه به خاطر بیاورد، پرداخته می‌شود. توجه به موارد زیر لازم است:

- ابتدا دو تصویر را انتخاب کرده و یک به یک در معرض دید دانش‌آموز قرار می‌دهیم و سپس تصویرها را مخفی می‌کنیم و از خواهیم که آن تصویرها را شرح دهد.
- یک تصویر نسبتاً مرکب را به دانش‌آموز نشان می‌دهیم و از وی می‌خواهیم تا کل و اجزای آن را به خاطر بسپارد؛ پس از این که کودک مدت زمانی را که خودش کافی می‌داند به تصویر دقت کرد، تصویر را مخفی کرده و در مورد اجزای آن از کودک سوال می‌کنیم. معمولاً در دفعات اول بخش‌های اندکی از جزییات در حافظه دیداری او می‌ماند، اما با اجرای مجدد، کیفیت نگاه کردن کودک تفاوت خواهد داشت که همین تفاوت در واقع فرایند درمان است.
- از اسباب بازی‌های آموزشی مربوط به حافظه، مثل دومینو استفاده می‌کنیم و با آن مسابقه‌ای بین دانش‌آموزان ترتیب می‌دهیم.

- تعدادی از واژه‌های نسبتاً مشکل کتاب درسی را انتخاب می‌کنیم و هر واژه را بر روی یک کارت مقوایی 7×10 می‌نویسیم. اینک مربی کارتها را به دانش‌آموز نشان می‌دهد و از وی می‌خواهد که امالی هر یک را با انگشتش در هوا بنویسد. کارت مربوط به هر کدام از واژه‌ها که درست نوشته شدند، به عنوان یک امتیاز به دانش‌آموز داده می‌شود.
- بسیار ضروری است که از گفتن تعداد غلط‌های کودک به هنگام تصحیح دیکته، خودداری کنیم. همیشه باید تعداد واژه‌هایی را که درست نوشته است به حساب آوریم. مثال به جای گفتن «متأسفانه باز هم ۴ غلط داری» می‌گوییم: «خوشحالم که ۳۴ واژه را درست نوشته‌ای» این امر موجب تقویت یادگیری کودک خواهد شد. (ملکی، ۱۴۰۰: ۱۰)

بررسی شیوع غلط‌های املائی

مطالعاتی که با هدف بررسی شیوع غلط‌های املائی بر اساس ویژگی‌های جمعیت‌شناختی دانش‌آموزان تک‌زبانه و دو‌زبانه انجام شد نشان داد که:

۱. دانش‌آموزانی که زبان فارسی، زبان اول آنها است در املاءنویسی مهارت بیشتری دارند.
۲. دختران عملکرد بهتری در دیکته‌نویسی دارند.
۳. فراوانی غلط‌های مربوط به حافظه دیداری، دقت و آموزش نسبت به سایر خطاها بیشتر است.
۴. در پایه‌های تحصیلی بالاتر غلط‌های املائی کم می‌شوند.
۵. مشکل دانش‌آموزان کلاس سوم و پنجم ناشی از کم‌دقتی و کلاس چهارم ناشی از ضعف حافظه دیداری است. (زهرا امین-آبادی و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۱)

نتیجه‌گیری

درس املاء یکی از درس‌های مهم در مقطع ابتدایی محسوب می‌شود. وقتی دانش‌آموز در درس املاء ضعیف باشد ناخودآگاه درس‌های دیگر را نیز تحت‌تأثیر قرار می‌دهد و نمی‌تواند در دروس کتبی علی‌رغم اینکه درس را خوب فهمیده است، فهم خود را به صورت نوشته بیان کند. با توجه به این که درس املا زیربنای علمی در یادگیری سایر دروس می‌باشد، توجه به این مهم، یکی از ضروریات نظام آموزشی ماست؛ لذا در این مقاله سعی شده است به چند مورد از مشکلاتی که در املائی فارسی با آن روبرو هستیم، بپردازیم. از جمله اختلالات دیکته‌نویسی می‌توان به مواردی چون حافظه دیداری، تمیز دیداری، حافظه توالی، حساسیت شنوایی، آموزشی، دقت، حافظه شنیداری، نارسا نویسی، وارونه‌نویسی، قرینه‌نویسی اشاره کرد. که با مطالعاتی که صورت گرفت دریافتیم که مشکلات دانش‌آموزان در دیکته حروف هم آوا، ناشی از ضعف حافظه دیداری آنهاست که در این مقاله به تعدادی راه حل و فعالیت برای تقویت این حافظه اشاره شده است.

منابع و مأخذ

۱. امین‌آبادی، زهر و همکاران، (۱۳۹۵). مطالعه فراوانی و انواع غلط‌های املائی دانش‌آموزان براساس متغیرهای جمعیت-شناسی، ناتوانی‌های یادگیری، ۲۱.
۲. برومند، زهرا، (۱۳۹۸)، بررسی علل ضعف املاء در دانش‌آموزان ابتدایی، پژوهشنامه اورمزد، ۴۷.
۳. رعیت، خدیجه، (۱۳۹۷)، گزینش‌های املائی و لغات متشابه، پژوهشنامه اورمزد، ۴۲.
۴. زندی، دکتر بهمن، (۱۳۹۸)، روش تدریس زبان فارسی دوره دبستان، تهران، انتشارات سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها، تهران.
۵. ملکی، شیوا، قربانی فرد، فریبا، (۱۴۰۰)، انواع خطاهای دیکته‌نویسی در دانش‌آموزان ابتدایی و راهکارهای بهبود، رهبری آموزشی کاربردی.

6. <http://qom.irib.ir>-

7. <http://shamimgonbad.blogfa.com/post/132>-

Investigating Students' Problems in Dictation Including Spelling of Homogenous Letters

Fatemeh Chenani¹, Ameneh Eryahi², Fatemeh Arabi³, Atefeh Amanpour⁴

1- Doctor of Persian Language and Literature, Secretary of Education of Shush Secondary School, Lecturer of Farhangian Universities of Khuzestan Province

2- Undergraduate Student of Ahvaz Farhangian University, Fatemeh Zahra Campus

3- Undergraduate Student of Ahvaz Farhangian University, Fatemeh Zahra Campus

4- Undergraduate Student of Ahvaz Farhangian University, Fatemeh Zahra Campus

Abstract

Spelling course is one of the most important lessons in elementary school. Spelling skill means the ability to correctly replace the written form of letters, words and sentences instead of their phonetic form. Students need to achieve this skill so that they can establish a good link between the pronunciation of words and their constructive letters. The paper concluded that students' problems in dictation course, especially in spelling of co-phony letters, are often due to visual memory weakness. This paper, which has been done by descriptive and analytical method based on library studies, is based on some solutions to solve this problem.

Keywords: Spelling, Homogenous Letters, Pronunciation of Letters, Dictation Disorders
